Шмелева Т. В. Техника сложного предложения // Лингвистические идеи В. А. Белошапковой и их воплощение в современной русистике. Тюмень : Мандр и К[а], 2010. С. 116–133.

РОЛЯ ГІПОТЭЗЫ Ў НАВУКОВЫМ ДАСЛЕДАВАННІ (ПАМЯЦІ А.Я. МІХНЕВІЧА)

Н.Ю. Паўлоўская

Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт,
вул. Захарава, 21, 220034, г. Мінск, Рэспубліка Беларусь,
info@mslu.by

Арнольд Яфімавіч Міхневіч з’яўляецца не толькі цудоўным чалавекам, выдатным педагогам і аратарам. Таленавіты мовазнаўца, даследчык з бязмежным лінгвістычным кругаглядам, эрудыцыяй, Арнольд Яфімавіч застанецца ў памяці яго вучняў аўтарытэтным вучоным, тонкім псіхолагам, які заахвочваў на пошукі новых ідэй, ухваляў самастойнасць, ініцыятыўнасць, незалежнасць навуковых поглядаў. На прыкладзе толькі аднаго праекта – граматычнай тэорыі мадальнасці – добра відаць, што Арнольд Яфімавіч быў унікальным даследчыкам, генератарам новых ідэй, рэалізацыя якіх, па сутнасці, стварыла беларускую нацыянальную лінгвістычную школу высокага ўзроўню і патэнцыялу.

Ключавыя словы: Арнольд Яфімавіч Міхневіч; навуковае даследаванне; праблема і гіпотэза; гіпатэтычныя веды; канцэпцыя мадальнасці; канцэптуалізацыя і катэгарызацыя; узроўні значэння ў адзінках мадальнасці; кагнітыўна-дыскурсіўная канцэпцыя мадальнасці; мадальная суперструктура; камунікатыўная стратэгія; мадальная тактыка; характарыстыка дыскурсу.

Навуковае даследаванне ў якасці найбольш развітай формы тэарэтычных ведаў на першым этапе вызначаецца двума асноўнымі структурна-змястоўнымі кампанентамі – праблемай і гіпотэзай. Калі праблема – гэта асэнсаванне супярэчнасцей паміж фактамі і старымі спосабамі іх тлумачэння, гіпотэза – форма нявызначаных ведаў, якая змяшчае думку, здагадку, што мае патрэбнасць у доказе. Гіпатэтычныя веды носяць імавернасный характар і патрабуюць абгрунтавання, праверкі. У ходзе даследавання адны з іх становяцца тэорыяй, іншыя – відазмяняюцца, удакладняюцца ці адкідаюцца і пераходзяць у вобласць зманаў. На ўзроўні дысертацыйных прац гіпотэзы побач з тэмамі часцей за ўсё прапаноўваюцца навуковым кіраўніком ці кансультантам. Для паспяховай навуковай кар’еры матываваныя маладыя спецыялісты шукаюць аўтарытэтных, маштабных, багатых навуковымі ідэямі настаўнікаў і арганізатараў, старшых сяброў, якія могуць прапанаваць грунтоўную, сучасную, перспектыўную тэму даследавання.

Мне вельмі пашчасціла: на сваім навуковым і жыццёвым шляху я сустрэла Арнольда Яфімавіча Міхневіча – геніяльнага мовазнаўца з

бязмежным лінгвістычным кругаглядам і эрудыцыяй, цудоўнага чалавека, выдатнага педагога і аратара. У кожным сваім вучні гэты вялікі вучоны адшукваў індывідуальныя крэатыўныя здольнасці для арыгінальнага вырашэння даследчыцкіх задач, накіроўваў працу ў патрэбнае рэчышча, робячы прапановы і заўвагі не дакучліва, далікатна, але настойліва і абгрунтавана. За гады супрацоўніцтва Арнольд Яфімавіч ніколі не ціснуў сваім аўтарытэтам на сваіх падапечных, наадварот заахвочваў і ўхваляў самастойнасць, ініцыятыяўнасць, незалежнасць навуковых поглядаў, заснаваных у першую чаргу на трывалым навуковым фундаменце даследаванняў папярэднікаў.

Разважанні, меркаванні, ідэі А.Я. Михневіча, выказаныя ў манаграфіях, шматлікіх артыкулах, падручніках, дапаможніках, дакладах на канферэнцыях, у прыватных размовах, з'явіліся пунктам адліку многіх даследаванняў яго вучняў і паслядоўнікаў.

Так, асновай граматычнай тэорыі мадальнасці, распрацаванай намі на фактычным матэрыяле беларускай мовы, паслужыла думка Арнольда Яфімавіча аб мадальных значэннях двух тыпаў, якія грунтуюцца на ідэях верагоднасці і імператыўнасці. З гэтай гіпотэзы была сфарміравана канцэпцыя мадальнасці, якая пашыраецца, дапаўняецца новымі фактамі ў сувязі са станаўленнем кагнітыўна-дыскурсіўнай парадыгмы навуковых ведаў.

Мадальнасць – адна з цэнтральных ацэначных катэгорый мыслення и мовы, якая суадносіць выказванне і рэчаіснасць з пункту погляду моўцы ў адпаведнасці з паўнатой ведаў пра аб'ект, ступенню задаволенасці яго патрэб, жаданняў, імкненняў, інтарэсаў, мэтаў.

Паняцці верагоднасці і імператыўнасці мы звязалі з працэсамі катэгарызацыі і канцэптуалізацыі мадальных з'яў. Моўныя катэгорыі, выступаючы асновай ведаў чалавека пра свет, маюць кагнітыўную аснову ў тым сэнсе, што іх утварэнне – катэгарызацыя – адносіць аб'ект да пэўнага класа і праяўляе найбольш істотныя яго прыметы. Канцэптуалізацыя – утварэнне канцэптаў – спараджаючы новыя сэнсы, таксама разглядаецца як працэс структурацыі ведаў. Аднак, з'яўляючыся класіфікацыйнай дзейнасцю, катэгарызацыя і канцэптуалізацыя адрозніваюцца паводле сваёй мэты: калі першая вылучае «мінімальныя адзінкі чалавечага вопыту ў іх ідэальнай зместавай падачы», другая «аб'ядноўвае моўныя адзінкі, якія маюць падабенства ці характарызуюцца як тоесныя, у буйныя разрады» [3, с. 93].

Мадальнасць, безумоўна, належыць да ўніверсальных, базавых кагнітыўна-дыскурсіўных феноменаў, уласцівых розным мовам. Само яе існаванне з'ўляецца фактам аб'ектыўным. Агульны змест мадальнасці залежыць не толькі ад канкрэтнай мовы, а вызначаецца кагнітыўнай і прагматычнай дзейнасцю чалавека. Гэта дае падставы адрозніваць

семантычны, канцэптуальны, камунікатыўна-прагматычны ўзроўні значэння ў адзінках мадальнасці.

Сучасны погляд на мадальнасць – яе разгляд у рэчышчы кагнітыўна-дыскурсіўнай парадыгмы навуковых ведаў, якая характырызуецца міждысцыплiннасцю, узрастаннем ролі суб'екта і яго цэннасных адносін да прадмета даследавання, мульціпарадыгмальнасцю – прызнаннем «адначасовага руху ў розных накірунках да розных ісцін, ніводная з якіх не лепш і не горш за іншую» [2, с. 16].

Прынцып інтэгратыўнасці як сінтэз ведаў, набытых у розных вобласцях, павінен улічвацца пры кадыфікацыі мадальнасці, паколькі гэты біяпсіхалагічны, семіятычны, кагнітыўны, сацыяльны феномен абумоўлівае наяўнасць ў яе асноўных рэпрэзентантах – словах, словазлучэннях, выказваннях, дыскурсах – сінергетычных ведаў, што выходзяць за межы моўнага кантынууму.

Кагнітыўна-дыскурсіўная канцэпцыя мадальнасці рэалізуецца параметрамі і правіламі, што ахопліваюць разнавіднасці мадальных значэнняў, выкарыстаных у розных тыпах дыскурсу. Усе адлюстраваныя падзеі адрасат успрымае мадальна асэнсаванымі, а сістэма гэтых параметраў і правілаў фарміруецца паняццямі макраструктуры, суперструктуры, макрапрапазіцыі, прапанаванымі Т.А. ван Дэйкам [1, с. 41–67]. Макраструктурай мадальнасці варта лічыць маўленча-разумовую здольнасць суб'екта ўвасабляць рэчаіснасць у прапазіцыю моўных адзінак.

Мадальнымі суперструктурамі з'яўляюцца кагнітыўныя мадэлі, схемы, што ахопліваюць усю сістэму моўных сродкаў і якія даюць магчымасць сканцэнтраваць увагу толькі на неабходных для вывучэння ўласцівасцях аб'екта. Дыскурс і факты ў ім прафілююцца ў адносінах да індывідуальных нормаў і цэннасцей камунікантаў. Згодна з гэтым мадальнасць ідэнтыфікуе аднесенасць адзінак дыскурсу да таго ці іншага магчымага свету, што маецца ў распараджэнні ўдзельнікаў камунікацыі і рэалізуецца з дапамогай дыхатамічных кагнітыўных параметраў рэальнасці/патэнцыяльнасці, дэскрыптыўнасці/крэатыўнасці, верагоднасці/валітыўнасці. Мадальна аформленыя выказванні рэпрэзентуюць, такім чынам, паслядоўнасць дзеянняў, што адлюстроўваюць пераход ад зыходнага магчымага свету да пажаданага. Прыведзеныя кагнітыўныя велічыні і іх камбінаторыка дазваляюць рэпрэзентаваць суперструктуру мадальнасці ў выглядзе макраполя імавернасці з палямі праблематычнай, простай, катэгарычнай верагоднасці, магчымасці (*рэальнасць/патэнцыяльнасць, дэскрыптыўнасць, верагоднасць*) і макраполя волевыяўлення з палямі аптатыўнасці, імператыўнасці, неабходнасці (*патэнцыяльнасць, крэатыўнасць, валітыўнасць*). Задаючы агульную форму, суперструктуры мадальнасці і яе віды арганізуюцца макрапрапазіцыямі, якія выводзяцца з мноства падобных з'яў, канструююцца на аснове значэнняў і акцэнтуюць мадальны аб'ём інфармацыі.

У якасці кагнітыўна-дыскурсіўнай катэгорыі, што выходзіць за межы лексічнай і граматычнай семантыкі, мадальнасць, рэалізуе камунікатыўныя стратэгіі, тактыкі, прыёмы, з дапамогай якіх выяўляюцца веды, думкі, устаноўкі, інтарэсы, мэты карыстальнікаў мовы, спосабы і шляхі разумення адрасатам аўтарскіх інтэнцый. Калі стратэгіі ўвасабляюць «глабальныя намеры аўтара» (паводле Т.А. ван Дэйка), выбраныя ім правілы прымянення моўных адзінак для рэпрэзентацыі канкрэтных камунікатыўных мэтаў, то тактыкі – гэта сукупнасць прыёмаў і сродкаў для дасягнення гэтых мэтаў.

Агульнымі мадальнымі стратэгіямі выступаюць дзве: 1) інфармаванне моўцы аб з'явах рэчаіснасці ці змесце выказвання ў адпаведнасці са ступенню паўнаты яго ведаў аб гэтых падзеях; 2) адрасаванае ці неадрасаванае ўздзеянне моўцы на атрымальніка інфармацыі для выканання/невыканання ім дзеяння.

Мадальныя тактыкі ў якасці комплексу моўных і маўленчых прыёмаў пабудовы дыскурсу (Г.А. Золатава) і камунікатыўных хадоў як маўленчых дзеянняў (В.С. Іссерс) выяўляюцца ў кожным канкрэтным выпадку згодна з аўтарскімі стратэгіямі і інтэнцыямі. Прыкладамі мадальных тактык могуць быць наступныя: перакананне, парада, забарона, пагроза, прыцягненне ўвагі, абарона сваёй пазіцыі ў выглядзе прабачэння, апраўдання, тлумачэння, эксплікацыя нормаў, навязванне поглядаў і жаданняў, самапрэзентацыя, удакладненне, каментаванне, проціпастаўленне, засцярога, папрок, маскіроўка, адхіленне ад тэмы, змягчэнне, вылучэнне, устанаўленне кантакту і інш. (Т.А. ван Дэйк, В.С. Іссерс, А.В. Ільіна, Т.В. Раманава і інш.). Мадальныя макраструктура, суперструктуры, макрапрапазіцыі, стратэгіі, тактыкі з'яўляюцца кагнітыўна-дыскурсіўнымі характарыстыкамі любога дыскурсу, неабходны для эфектыўнай эксплікацыі пазіцыі моўцы, для рэалізацыі прадстаўленняў слухача, а таксама выступаюць крытэрыямі пры кадыфікацыі гэтай катэгорыі.

Так, у афарыстычных радках Р. Барадуліна *А ўсё ж цікава: Ад часу ўцякаем мы Ці час ад нас уцякае?* адначасова рэалізаваны стратэгіі інфармавання аб хуткай хадзе часу і ўздзеяння на адрасата, каб ён не марнаваў сваё жыццё дарэмна. У гэтым рытарычным пытанні-роздуме засведчаны мадальныя тактыкі запрашэння да разважання аб непатрэбнай чалавеку мітусні, і імпліцытнага жадання аўтара звярнуць увагу чытача на каштоўнасць кожнага імгнення, рэалізаваныя ў прыёмы прыцягнення ўвагі, няпэўнасці, папярэджвання.

Гэта ўдача і вялікае шчасце, калі адносіны навуковага кіраўніка і саіскальніка складваюцца як творчае ўзаемадзеянне, калі адбываецца не толькі перадача навуковага вопыту, даследчыцкіх навыкаў, але і ўстанаўліваецца высокая планка інтэлектуальнага ўзроўню і адказнасці вучонага, якая для паслядоўнікаў становіцца найважнейшым арыенцірам у складанай сістэме жыццёвых каардынат.

Аўтарытэтны вучоны, найдасканалейшы мастак вуснага жанру, лекцыйнага маналога, філалагічнай размовы, глыбокі, тонкі і дасціпны суразмоўца і дарадчык, доктар філалагічных Арнольд Яфімавіч Міхневіч – прыклад высокага служэння навуцы і адукацыі. Больш за 500 яго навуковых прац, сярод якіх слоўнікі, энцыклапедыі, хрэстаматыі, дапаможнікі, артыкулы – гэта інтэлектуальны і навуковы ўзор мульціпарадыгмальнага, энцыклапедычнага бачання свету для яго вучняў, паслядоўнікаў, нашчадкаў.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Дейк Т. А. ван.* Язык. Познание. Коммуникация : сборник работ / составление В. В. Петрова ; пер. с англ. яз.; под ред. В. И. Герасимова ; вступ. ст. Ю. Н. Караулова, В. В. Петрова. Москва : Прогресс, 1989. 310 с.
2. *Залевская А.А.* Проблема знания в различных ракурсах // Studia linguistica cognitiva. Вып. 2 : Наука о языке в изменяющейся парадигме знания. Иркутск : БГУЭП, 2009. С.14–64.
3. Краткий словарь когнитивных терминов / под общ. ред. Е. С. Кубряковой. М., 1996. 245 с.

АРНОЛЬД ЕФИМОВИЧ МИХНЕВИЧ: СЕКРЕТЫ РИТОРИЧЕСКОГО ОБАЯНИЯ

Т.В. Игнатович

Белорусский государственный университет,
ул. К. Маркса, 31, 220030, г. Минск, Республика Беларусь,
tavlig@mail.ru

Рассматривается вклад А.Е. Михневича в развитие лекторского мастерства в советскую эпоху и риторики в постсоветское время, характеризуются научные исследования ученого в этой области, описываются созданные им учебные пособия. Речевая практика А.Е. Михневича подтверждает его методические рекомендации. Цель исследования – дать краткий обзор научной и педагогической деятельности ученого в области ораторского искусства.

Ключевые слова: риторика; лекторское мастерство; публичное выступление; учебные пособия; речевое творчество.

Если одним словом можно сделать счастливым человека, какой нужно быть скотиной, чтобы этого не сказать! (Р. Роллан)

Вечна тваім застанецца толькі тое, што ты аддаў (У. Караткевіч)

Риторическое мастерство ценилось во все времена как способ презентации личности, даже в ситуациях приоритета коллективных форм деятельности.